

Solmuun ja Solmussa – mitä siitä muistan

Matti Lehtinen

Matematiikan verkko- ja paperilehti Solmu on elänyt jo kolmattakymmentä vuotta. Olen ollut mukana suuren osan tuosta ajasta vähän eri rooleissa, muutaman vuoden päätoimittajanakin. Hiukan pitempään kuin Solmu on ilmestynyt, olen merkinnyt päivittäin muistiin tapahtumia. Päiväkirjanpitiöni ei kuitenkaan ole ollut kovin systemaattista eikä yksityiskohtaista, ja moni asia on jäänyt kirjaamatta.

Solmun syntyvaiheista löydän kuitenkin jotakin. Muistiinpanojani selaillemalla tulen siihen tulokseen, että Solmu on tuote, joka on syntynyt 1990-luvun puolivälin aikoihin esiintyneistä, monin osin tuloksia tuottaneista, osin mihinkään johtamattomista pyrkimyksistä nostaa matematiikan arvostusta ja estää matematiikan opetuksen tason kohtalokastakin romahtamista. Yksi pysyvä tulos tuosta ajasta on Solmu.

Suomen opetuslaitoksessa oli lähes koko 1900-luvun jälkipuolen vallinnut yleinen käsitys, pitäisikö sanoa paradigma, jonka mukaan kaiken koulutuksen tuli olla mahdollisimman tasa-arvoista. Tämän näkemyksen kanssa sopi huonosti yhteen toki kaiken aikaa elossa pysynyt tietous siitä, että nuoret ja heidän lahjansa ja pyrkimyksensä ovat erilaisia, ja että jollakin alueella, vaikkapa matematiikassa, saattaisi olla perusteltua opettaa edelleen eriytetysti eri lailla lahjakkaita nuoria.

Mutta miten minä, matematiikan tutkijan uran aikuiskoulutukseen, so-tilasoppilaitosten opettajan tehtäviin vaihtanut henkilö, jouduin tällaisiin koulutuspolitiikan kuvioihin? Oma Solmuun sitoutumista selittävä taustani on sattumien kautta alkanut toimintani Suomen matematiikkaolympiajoukkueen valmentajana ja useimmiten johtajanakin aina vuodesta 1973 alkaen. Tämä asema teki mahdolliseksi nähdä Suomen matematiikanopetuksen ka- run tilan, ainakin kun kysymys oli kilpailutasoisista huippuosajista.

Toimiini ja ajatuksiini 1990-luvun puolivälissä vaikutti vähäpätöinen tapahtuma, johon reagoin ehkä liiankin jyrkästi. Suomen osallistumista matematiikkaolympialaisiin ja joukkueiden valmennustakin tuki valtio, ja tuen kanava oli Matemaattisten aineiden opettajien liitto, MAOL. Matematiikkaolympialaisten käytännön mukaan kilpailujoukkueen kanssa matkusti – ja edelleen matkustaa – kaksi joukkueenjohtajaa, joiden tehtävänä on mm. osallistua kilpailujen tuomaristotyöskentelyyn.

Suomen kilpailujoukkueita valmensi muutama talkootyöläinen, minun lisäksi yleensä joku entinen kilpailija. Katsoin, että joukkueenjohtajan matka oli, paitsi haasteellinen työtehtävä, myös jonkinasteinen palkkio tehdystä vapaaehtoistyöstä. Pidin kovin epäreiluna Matemaattisten aineiden

opettajien liiton vuonna 1994 esittämää vaatimusta saada nimetä toiseksi joukkueenjohtajaksi oma edustajansa, henkilö, jolla ei olisi roolia kilpailijoiden valmennuksessa eikä mahdollisesti niitä matemaattisia kykyjä, joita tehtävässä vaadittiin.

Ajattelin tuolloin, että kilpailijoiden valmennus ja kansainvälisiin kilpailuihin osallistuminen kaikkiaankin tulisi irrottaa opettajien järjestöstä ja liittää osaksi Suomen Matemaattisen yhdistyksen toimintaa. Sääntöjen mukaan Matemaattinen yhdistys toimi kuitenkin lähinnä matematiikan tutkimuksen ja yliopistomatematiikan parissa. Yhdistyksen tuolloisella puheenjohtajalla Mika Seppälällä ei kuitenkaan ollut mitään sitä vastaan, että yhdistykseen perustettaisiin alaosasto, Valmennusjaosto, jonka nimenomaisena tehtävänä olisi huolehtia tehtävistä, jotka seurasivat Suomen osallistumisesta Kansainvälisiin matematiikkaolympialaisiin. Tällaisia ovat joukkueiden valinta ja valmennus ja myös suhteiden ylläpito rahoittajatahoon, Opetusministeriöön, ilman opettajajärjestön välimiestoimintaa. Tiedossa oli myös, että suuri osa MAOLin jäsenistöstä koki kilpailutoiminnan itselleen vieraaksi. Valmennusjaosto onkin vakiinnuttanut asemansa.

Toinen samanaikainen, myös vähän kyseenalaisistakin lähtökohdista motivaationsa saanut tapahtuma oli Helsingin matematiikkalukion perustaminen. 1990-luvun alkupuolella Helsingin lukioverkkoa pyrittiin tiivistämään, ja vaakalaudalla oli usean yksityislukion säilyminen tai lakkauttaminen. Monissa kouluissa ajateltiin, että erikoistuminen olisi eduksi koulun säilymisen kannalta. Kaikki eivät onnistuneet. Muistan, kuinka Roihuvuoren yhteiskoulun rehtori, ansiokas matematiikan opettaja Anna-Liisa Toivari laati perusteellisia suunnitelmia sosiaalipainotteisesta lukiosta. Lukio kuitenkin lakkautettiin. Mutta Maunulan yhteiskoulun rehtori, niin ikään matematiikan opettaja Jouko Jauhiainen päätti yrittää matematiikkaan erikoistuvaa lukiota. Hän ymmärsi koota hankkeen taakse ryhmän, neuvottelukunnan, jossa oli melko edustava joukko matematiikan ja kouluhallinnon vaikuttajia. Kilpailutaustani kaiketi toi minutkin mukaan. Jauhiaisen onnistui, ehkä yllättävästikin, saada Helsingin opetuslautakunnan hyväksyntä suunnitelmilleen muodostaa koulunsa osaksi Helsingin matematiikkalukioksi nimetty, opetukseltaan aika voimakkaasti matematiikkaa painottava osasto.

Vuoden 1994 elokuussa, vähän ennen kuin koulujen oli määrä alkaa, minun otti yhteyttä pieksämäkeläinen lehtori Kullervo Nieminen. Hänellä oli mielessä ajatus, joka tuolloisessa ilmapiirissä tuntui minusta täysin utopistiselta. Hän halusi perustaa sisäoppilaitoksen, jossa oppilaat etenisivät aivan eri tahtia kuin tuolloisessa – tai nykyisessä – koulussa. Paikkakin hänellä jo oli tiedossa, Valkeakoskella sijaitseva vanha Päivölän kansanopisto, mutta oppilaat puuttuivat. Minulta Nieminen toivoi saavansa matematiikan olympiavalmennukseen osallistuneiden nuorten yhteystietoja värvätäkkeen sitten heitä projektiinsa. Olin erittäin skeptinen Niemisen ajatuksille, mutta kun hän oli puhunut yhtäjaksoisesti kolme tuntia tuolloisessa työhuoneessani Maanpuolustuskorkeakoulussa, lupasin hänelle niiden edellisenä keväänä olympiajoukkueeseen ehdolla olleiden nimet, jotka vielä olivat koulujen

kirjoissa. Pidin itsestään selvänä, että kukaan heistä ei lähtisi seuraamaan Niemisen sangen suuripiirteisiä suunnitelmia. Olin väärässä. Melkein kaikki lähtivät mukaan, ja Niemisen spartalaiset opetusmenetelmät johtivat loistaviin tuloksiin. Eräiden välivaiheiden jälkeen syntyi edelleen toimiva Päivölän opiston matematiikkalinja.

En ollut ainoa Suomen matemaattiselle yhdistykselle isompaa roolia matematiikan asian ajajana yhteiskunnassa kaavaillut. Suomen matemaattisen yhdistyksen vuosikokouksessa 20. maaliskuuta 1995 Marjatta Näätänen ja Simo Kivelä, molemmat mm. Helsingin matematiikkalukion neuvottelukunnassa vaikuttaneet, esittivät matematiikan popularisointi- ja opetustoiminnan liittämistä yhdistyksen toimenkuvaan ja näitä kenttiä hoitavan puolipäiväisen toiminnanjohtajan palkkaamista. Päiväkirjamerkintäni mukaan – en asiaa muuten muista – olin käyttänyt kokouksessa pari puheenvuoroa ja ehdottanut toimikuntaa, kun varoja toimihenkilön palkkaamiseksi ei kuitenkaan saataisi. Seuraavan päivän merkinnän mukaan Marjatta Näätänen oli soittanut minulle ja kertonut, että ehdottamani toimikunta perustetaan. Sen jäsenet olivat Näätänen, Sören Illman, Simo Kivelä, Osmo Pekonen ja minä. Myöhemmin toimikunnan sihteeriksi saatiin Hannele Salminen. Merkintöjeni mukaan toimikunta kokoontui ainakin 27.4.1995 ja keskusteli tuolloin vielä aika uuden verkkoympäristön käyttämisestä matematiikan hyväksi. Ilmeisesti Osmo Pekonen ei ollut paikalla, koska olen kirjoittanut esillä olleen hänen kirjeensä. Siinä oli ehdotettu tietoverkkoihin keskittymisen sijasta lehden julkaisemista. Hannele Salminen lupautui lehteä käytännössä toimittamaan, ja itse lupasin siihen tarvittaessa tehdä kilpailumatematiikkaa esittelevää olympianurkkaa. Minun merkinnöissäni Pekosen kirje on ensimmäinen Solmu-lehteä ennakoiva tieto.

Koululaisille suunnattu matematiikkalehti ei tietenkään ollut uusi ajatus. Vastaavia ilmestyi ja ilmestyy monissa maissa. Suomessakin oli vuosina 1978–1988 julkaistu Funktio-nimistä lehteä, ensin tabloidimuodossa ja sitten kuusi 24-sivuista B5-kokoista vihkosta käsittävinä vuosikertoina. Julkaisija oli MAOL, ja lehden sisältönä olivat MAOLin edustamat oppiaineet, matematiikan ohella siis fysiikka, kemia ja tietojenkäsittely. Kun lehden tilausmaksut eivät kattaneet sen kuluja, MAOL lakkautti lehden numeroon 4/1988. Edellä mainittu lupaukseni kirjoittaa ”olympianurkkaa” perustui siihen, että olin Funktio-lehdessä tämännimistä palstaa pitänyt.

Päiväkirjoissani ei ole enempiä merkintöjä Matemaattisen yhdistyksen asettamasta toimikunnasta. Sen sijaan olen kirjannut tietoja siitä, että Marjatta Näätänen on aktiivisesti etsinyt rahoitusta ”Internet-lehdelle”. 16.9.1996 olen merkinnyt tapaamisen, jossa Näätänen on ilmoittanut rahaa olevan. Lehteä aletaan tehdä, päätoimittajana Kerkko Luosto ja toimitussihteerinä Jouni Seppänen. Joulukuun 2. päivän merkinnöissä kerron opetusministeri Riitta Uosukaisen suojeluksessa ja läsnä ollessa, Olli Lehdon puheenjohtajana Säätytalossa pidetystä matematiikkaa käsitelleestä isosta yleisötilaisuudesta – matematiikka oli noina aikoina esillä. Tuolloin kuulin Kerkko Luostolta, että Solmu-lehden ensimmäinen numero on saatu val-

miiksi.

Solmu-nimi esiintyy tässä ensi kerran muistiinpanoissani. En löydä merkintää Marjatta Näätäsen, Kerkko Luoston ja minun tapaamisesta Helsingin yliopiston vanhan puolen opettajakahviossa. Vahvan muistikuvani mukaan olisimme silloin keskustelleet lehden nimestä ja olisin heittänyt esiin ehdotuksen Solmu. Ensimmäisen, aika litteän Solmun pääkirjoituksessa Kerkko Luosto esittää monipuolisia perusteluja nimelle.

Solmun toinen numero on päivätty vuosille 1996–97. Sen kansilehdellä luetellaan päätoimittajan ja toimitussihteerin lisäksi toimituskunta, jonka jäsenet ovat Heikki Apiola, Kullervo Nieminen, Marjatta Näätänen ja tämän kirjoittaja. En muista, että tuo kokoonpano olisi kokouksia pitänyt, mutta yhteyksiä hoidettiin sähköpostitse. Myöhemmin kooltaan ja jäsenistöltään vaihdellut toimituskunta kokoontui yleensä ainakin kerran vuodessa, joulukuussa. Paperi-Solmun postitustalkoot aina kokosivat osan toimituskunnasta samaan tilaan. Toimituskunnan kirjoilla pysyin vuoden 2014 loppuun asti.

Solmun syntymiselle ja elämälle keskeisin henkilö on ollut Marjatta Näätänen. Vaikka hänen asemaansa ei missään vaiheessa nimityksin vahvistettu, voidaan sanoa, että hän oli Solmun julkaisija. Vuoden 2005 lopulla Marjatta otti minuun yhteyttä. Solmun päätoimittajana usean vuoden ollut Pekka Alestalo oli vetäytymässä syrjään, ja Marjatta Näätänen ehdotti minua hänen seuraajakseen. Tehtävänä olisi pääasiassa kirjoittaa muutama pääkirjoitus. Ilmoitin harkitsevani asiaa, kävin Otaniemessä Alestaloa tapaa-massakin ja lupasin ruveta. Päätoimittajuuteni vahvistettiin sitten toimituskunnan kokouksessa joulukuussa.

Näätäsen ennakointi työmäärästä ei ollut aivan realistinen, mutta ei kovin yliampuvakaan. Kirjoittelin lehteen kyllä pääkirjoitusten lisäksi yhtä ja toista. Jo pitkään olin ihmetellyt sitä, että matematiikan oppikirjoista ei missään näy arvosteluja tai esittelyjä. Matemaattisten Aineiden Opettajien Liiton MAOLin Dimensioksi muuttunut Matemaattisten Aineiden Aikakauskirja olisi mielestäni ollut sopivin foorumi tällaisille, mutta – niin arvelin – jonkinlainen kollegiaalinen häveliäisyys esti opettajia kirjoittamasta mahdollisesti kriittisestikin virkaveljien työstä. Julkaisun vanhoissa vihkoissa, 1940-luvulla ilmestyneissä, saattoi olla kirpeäkin keskustelua oppikirjojen hyvistä ja huonoista puolista. Kirjoitin asiasta Solmuun pääkirjoituksen ja rupesin sitten itse kehotustani noudattamaan esittelemällä ja vertailemalla kilpailevia lukion pitkän matematiikan oppikirjasarjoja. Toivomukseksi siitä, että arvioinneistani seuraisi jatkokeskustelua, ei tuottanut mitään tulosta.

Neljä vuotta päätoimittajana oloa tuntui minusta riittävältä, ja vuoden 2009 lopulla rupesin keskustelemaan Marjatta Näätäsen kanssa päätoimittajanvaihdosta. Seuraajakseni ehdottelin teräviä mielipiteitä matematiikan opetuksesta esittänyttä ja muutenkin fiksua henkilöä, Mäntässä opettajana toiminutta Markku Halmetojaa. Hän oli joka tapauksessa tulossa toimituskunnan jäseneksi. Marjatta ajatteli, että vaihtoa olisi lykättävä vuodelle.

Vuosi venyi kuitenkin kahdeksi, ja joulukuussa 2011 vaihdosta päätettiin. Kokousta ei tarvittu, 22.12.2011 olen informoinut toimituskuntaa uudesta päätoimittajasta.